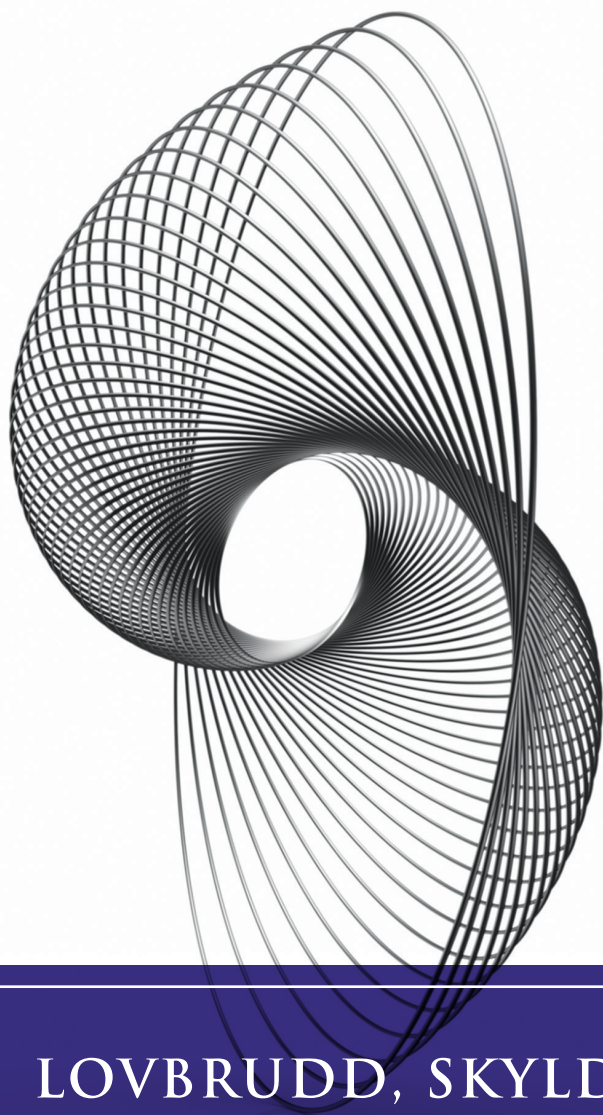

Steinar Fredriksen

LOVBRUDD, SKYLD
OG STRAFF

Hovedlinjer i alminnelig strafferett

GYLDENDAL
JURIDISK

LOVBRUDD, SKYLD OG STRAFF

STEINAR FREDRIKSEN

LOVBRUDD, SKYLD OG STRAFF

HOVEDLINJER I ALMINNELIG STRAFFERETT

GYLDENDAL
JURIDISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2016
1. utgave, 1. opplag 2016

ISBN 978-82-05-49329-2
Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen
Layout: Laboremus Oslo AS
Sats: Laboremus Oslo AS
Brødtekst: Minion Pro 10,5/15 pkt
Papir: 90 g Amber graphic
Trykk: Opolgraf, Polen 2016

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Juridisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk
juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.
Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Siktemålet med denne boken er å gi en grunnleggende innføring i den alminnelige strafferettens hovedlinjer. Den er primært skrevet med tanke på at den skal fylle funksjonen som pensumlitteratur i emnet ved Politihøgskolens bachelorutdanning. Boken vil imidlertid kunne være til nytte også for andre grupper, f.eks. studenter ved andre læresteder som har behov for grunnleggende kunnskap om strafferett. Tatt i betraktning at straffeloven av 2005 trådte i kraft forholdsvis nylig, vil den også være nyttig for ferdig utdannede polititjenestepersoner som ønsker å oppdatere sine strafferettskunnskaper i lys av den nye loven. Boken kan også fylle en funksjon som innføringsbok, eller som grunnlag for repetisjon av den alminnelige strafferettens hovedlinjer, for jusstudenter.

Under skriveprosessen har jeg vært så heldig at min kollega høyskolelektor Gerd Magnus har tatt seg tid til å lese og kommentere manuskriptutkastet i sin helhet, mens min tidligere kollega Turid Helmert har lest og kommentert utkast til et betydelig antall kapitler. Jeg retter en stor takk til dem begge for deres innsats, som har bidratt til forbedringer på mange punkter. De feil og mangler som sikkert fortsatt er å finne i teksten, må jeg selv bære det hele og fulle ansvar for.

Under arbeidet med boken har jeg hatt et meget godt og hyggelig samarbeid med Gyldendal Juridisk, hvor jeg i første rekke har hatt kontakt med redaktør Ida Vibeke Kyhring. Jeg takker også henne, og alle andre i forlaget som har bidratt til realiseringen av dette prosjektet.

6 FORORD

Takk også til min arbeidsgiver, Politihøgskolen, som har sørget for å legge min arbeidshverdag til rette på en slik måte at det ble mulig å skrive denne boken.

Til slutt vil jeg takke personalet ved Politihøgskolens bibliotek for at de også denne gangen har gitt uunnværlig bistand under skriveprosessen.

Oslo, 1. april 2016
Steinar Fredriksen

Innhold

ALMINNELIG OG SPESIELL STRAFFERETT	17
DEL I INNLEDNING	19
KAPITTEL 1 GENERELT OM STRAFF OG STRAFFERETT	20
1.1 Samfunn, regler, straff og strafferett	20
1.2 Straffens formål og virkninger	22
1.2.1 Generelt om straffens formål	22
1.2.2 Særlig om straffens individualpreventive virkning	23
1.2.3 Særlig om straffens allmennpreventive virkning	24
1.3 Strafferettens plass i rettssystemet – strafferettssystemet.....	25
1.4 Hvilke lovbrudd skal være straffbare? Skadefølgeprinsippet.....	27
1.5 Politiet og strafferetten.....	29
KAPITTEL 2 STRAFFELOVGIVNINGEN	31
2.1 Generelt om straffelovgivningen.....	31
2.2 Noen sentrale begreper: paragraf, straffebestemmelse, straffebud og regel.....	32
2.3 To måter å inndele straffebestemmelser på	33
2.3.1 Inndeling etter kriteriet «bestemmelsenens plassering i straffelovgivningen»: straffeloven og spesiallovgivningen.....	33
2.3.2 Inndeling etter kriteriet «fellesregulering kontra spesialregulering»: alminnelig og spesiell strafferett.....	35
2.4 Nærmere om straffebud.....	35
2.4.1 Norm og straffetrussel	35
2.4.2 Lovbrudd og straffbar handling.....	37

8 INNHOLD

2.4.3	Inndeling av straffebudene etter gjerningsinnholdet: handlingsstraffebud og følgestraffebud	37
2.5	Legaldefinisjoner.....	39
2.6	Straffelovgivningens virkeområde i tid og rom.....	40
2.6.1	Virkeområdet i tid: Hvilken straffelovgivning skal forholdet bedømmes etter?	40
2.6.2	Virkeområdet i rom: På hvilket geografisk område gjelder norsk straffelovgivning?.....	42
KAPITTEL 3 STRAFFERETTENS INTERNASJONALISERING		43
3.1	Oversikt.....	43
3.2	Den internasjonale strafferetten	45
3.2.1	Utviklingen av den internasjonale strafferetten	45
3.2.2	Innvirkningen på norsk strafferett.....	46
3.3	Den transnasjonale strafferetten.....	46
3.3.1	Utviklingen av den transnasjonale strafferetten.....	46
3.3.2	Innvirkningen på norsk strafferett.....	47
3.4	EU-strafferetten	48
3.4.1	Utviklingen av EU-strafferetten.....	48
3.4.2	Innvirkningen på norsk strafferett.....	48
DEL II STRAFFERETTENS ANSVARSLÆRE.....		51
KAPITTEL 4 OBJEKTIVE OG SUBJEKTIVE VILKÅR FOR STRAFF: DE FIRE STRAFFBARHETSVILKÅRENE.....		53
4.1	Generelt.....	53
4.2	Straffbarhetsvilkår nr. 1: Handlingen må rammes av normen i et straffebud.....	54
4.3	Straffbarhetsvilkår nr. 2: Gjerningspersonen må ha utvist den skyld straffebudet krever	54
4.4	Straffbarhetsvilkår nr. 3: Gjerningspersonen må være strafferettslig tilregnelig	54
4.5	Straffbarhetsvilkår nr. 4: Det må ikke foreligge noen objektiv straffrihetsgrunn.....	55
4.6	Hvordan de fire straffbarhetsvilkårene gjør seg gjeldende i den konkrete straffesak	55
4.7	Objektive og subjektive straffbarhetsvilkår i de enkelte straffebud.....	56

KAPITTEL 5 KRAVET OM AT HANDLINGEN MÅ RAMMES AV	
NORMEN I ET STRAFFEBUD	58
5.1 Hvorfor straff er betinget av at normen i et straffebud er overtrådt – legalitetsprinsippet.....	58
5.1.1 Legalitetsprinsippet forankring i Grunnloven og straffeloven..	58
5.1.2 Legalitetsprinsippet og forvaltningens adgang til å gi straffebestemmelser	59
5.1.3 Legalitetsprinsippet og Stortinget – klarhetskravet	60
5.1.4 Legalitetsprinsippet og domstolene – analogiforbudet	61
5.1.5 Forbudet mot at lover gis tilbakevirkende kraft	61
5.2 Årsakssammenheng og påregnelighet.....	62
5.2.1 Årsakssammenheng	62
5.2.2 Påregnelighet	63
5.3 Fullbyrdet handling, forsøk og medvirkning.....	64
KAPITTEL 6 SKYLD SOM VILKÅR FOR STRAFF	65
6.1 Hvorfor er skyld hos gjerningspersonen et vilkår for straff?	65
6.2 De to hovedformer for skyld: forsett og uaktsomhet.....	66
6.3 Forsett.....	67
6.3.1 Hva forsettet skal dekke. Dekningsprinsippet	67
6.3.2 Tre varianter av forsett, jf. strl. § 22 første ledd	69
6.3.2.1 Introduksjon	69
6.3.2.2 Hensiktsforsett.....	70
6.3.2.3 Visshets- og sannsynlighetsforsett	72
6.3.2.4 Eventuelt forsett	75
6.3.3 Særlig om det kvalifiserte forsett: hensikt og overlegg.....	76
6.3.4 Er forsett et spørsmål om «viten og vilje»?.....	77
6.3.5 Skillet mellom faktisk og rettslig uvitenhet	79
6.3.5.1 Faktisk uvitenhet.....	79
6.3.5.2 Rettslig uvitenhet	79
6.3.6 Forsett og rus	81
6.3.6.1 Fingering av forsett ved selvforskyldt rus	81
6.3.6.2 Når er rusen selvforskyldt?.....	82
6.3.6.3 Særlig om atypisk rus.....	82
6.3.7 Beviset for forsett.....	83
6.4 Uaktsomhet	85
6.4.1 Simpel og grov uaktsomhet	85
6.4.2 Aktsomhetsvurderingen	86
6.4.2.1 Generelt om aktsomhetsvurderingens innhold	86
6.4.2.2 Nærmere om den objektive normen for forsvarlig opptreden.....	86

6.4.2.3	Nærmere om vurderingen av om det er grunnlag for bebreidelse	87
6.4.3	Eksempel på en aktsomhetsvurdering: Rt. 1994 s. 770.....	88
6.4.4	Bevisst og ubevisst uaktsomhet.....	90
6.4.5	Uaktsomhet og rus	91
6.4.6	Om anvendelse av dekningsprinsippet ved uaktsomhet	92
6.4.6.1	Generelt om dekningsprinsippet ved uaktsomhet.....	92
6.4.6.2	Dekningsprinsippet og kravet om påregnelighet.....	93
6.4.6.3	Et eksempel fra rettspraksis på anvendelse av dekningsprinsippet ved uaktsomhet	94
6.5	Forsettlig handlinger som får uforsettlig følger	95
KAPITTEL 7 VILKÅRET OM STRAFFERETTLIG TILREGNELIGHET		98
7.1	Tilregnelighetsbegrepet – rettslig og faktisk tilregnelighet	98
7.2	Gjerningspersonen var under 15 år	100
7.3	Gjerningspersonen var psykotisk.....	100
7.4	Gjerningspersonen var psykisk utviklingshemmet i høy grad.....	102
7.5	Gjerningspersonen hadde en sterk bevissthetsforstyrrelse	102
7.6	Sterke bevissthetsforstyrrelser og psykoser som er en følge av selvforskyldt rus	103
KAPITTEL 8 STRAFFBART FORSØK		105
8.1	Hjemmelen for forsøkets straffbarhet, jf. strl. § 16 første ledd.....	105
8.2	Hvorfor er forsøk straffbart?	106
8.3	Forsøkets subjektive side	107
8.3.1	Innledning	107
8.3.2	Kravet om fullbyrdesforsett	108
8.3.3	Uaktsomhet kan ikke lede til straff for forsøk	109
8.4	Forsøkets objektive side: den øvre og nedre grense for forsøk	109
8.4.1	Forsøkets øvre grense: grensen mot fullbyrdelse.....	109
8.4.2	Forsøkets nedre grense: «foretar noe som leder direkte mot utføringen»	110
8.5	Utjenlig forsøk	114
8.6	Straffebud der den fullbyrdete handlingen er en forberedelses- eller forsøkshandling.....	115
8.7	Straffriende tilbaketreden fra forsøk	115
KAPITTEL 9 STRAFFBAR MEDVIRKNING		117
9.1	Generelt om straffbar medvirkning.....	117
9.2	Samvirke om utførelse av lovbrudd: fellesvirke eller medvirkning?.....	118

9.3	Nærmere om kravet til samvirke mellom medvirker og gjerningsperson.....	120
9.4	Nærmere om fysisk medvirkning, psykisk medvirkning og passiv medvirkning.....	121
9.4.1	Fysisk medvirkning.....	121
9.4.2	Psykisk medvirkning.....	123
9.4.3	Passiv medvirkning.....	124
9.5	Skyldkravet ved medvirkning.....	126
9.5.1	Straffeloven § 21 gjelder også ved medvirkning.....	126
9.5.2	Hva medvirkerens forsett må dekke.....	126
9.5.3	Nærmere om uaktsom medvirkning.....	127
9.6	Hovedmann og medvirker bedømmes hver for seg.....	128
9.7	Grensen mellom medvirkning og etterfølgende bistand.....	129
 KAPITTEL 10 SAMMENSTØT AV LOVBRUDD (KONKURRENS)		131
10.1	Introduksjon – realkonkurrens og idealkonkurrens.....	131
10.2	Konkurrensspørsmålets betydning.....	132
10.3	Konkurrensspørsmålet kan være avgjort i det enkelte straffebud.....	133
10.4	Utgangspunktet når konkurrensspørsmålet ikke er regulert i lov: Grensen mellom ett og flere lovbrudd beror på skjønn.....	134
10.5	Nærmere om realkonkurrens.....	135
10.5.1	Realkonkurrens eller fortsatt straffbart forhold?.....	135
10.5.2	Realkonkurrens eller konsumpsjon?.....	136
10.6	Nærmere om idealkonkurrens.....	137
 KAPITTEL 11 STRAFFRIHETSGRUNNER.....		139
11.1	Innledning.....	139
11.1.1	Hva straffrihetsgrunner er.....	139
11.1.2	Generelle og spesielle straffrihetsgrunner.....	140
11.1.3	Lovfestede og ulovfestede straffrihetsgrunner.....	140
11.1.4	Kort om noen konsekvenser av at det foreligger en straffrihetsgrunn.....	141
11.1.5	Kort om fremstillingen videre.....	142
11.2	Nødrett.....	142
11.2.1	Introduksjon.....	142
11.2.2	Nødrettssituasjonen.....	143
11.2.2.1	«Fare for skade» på «liv, helse, eiendom eller annen interesse».....	143
11.2.2.2	«Ikke kan avverges på annen rimelig måte».....	145
11.2.3	Nødrettshandlingen.....	145
11.2.4	Kravet om forholdsmessighet.....	145
11.2.5	Overskridelse av grensene for nødrett.....	146

11.3 Nødverge	147
11.3.1 Introduksjon	147
11.3.2 Nødvergesituasjonen.....	147
11.3.2.1 «Angrep».....	147
11.3.2.2 «Ulovlig»	148
11.3.2.3 Angrepet må ikke være avsluttet	149
11.3.3 Nødvergehandlingen	149
11.3.3.1 «For å avverge».....	149
11.3.3.2 «Ikke går lenger enn nødvendig»	151
11.3.3.3 «Ikke går utenfor hva som er forsvarlig»	151
11.3.4 Overskridelse av grensene for nødverge.....	152
11.3.5 Særlig om nødverge mot handlinger begått av offentlige myndigheter, jf. § 18 tredje ledd.....	152
11.3.6 Særlig om straffrihet ved pågrepelse mv., jf. § 18 annet ledd	154
11.4 Lovlig selvtekt.....	155
11.4.1 Generelt om selvtekt som straffrihetsgrunn.....	155
11.4.2 Vilkårene for lovlig selvtekt i strl. § 19	155
11.4.3 Overskridelse av grensene for lovlig selvtekt	157
11.5 Samtykke.....	157
11.5.1 Generelt om samtykkets betydning for om straffbart forhold foreligger	157
11.5.2 Voldslovbrudd	158
11.5.3 Tvang og frihetsberøvelse.....	158
11.5.4 Seksuallovbrudd.....	159
11.5.5 Formueskrenkelser.....	159
11.5.6 Generelle krav til et straffriende samtykke.....	160
KAPITTEL 12 FORETAKSSTRAFF.....	161
12.1 Innledning	161
12.2 Vilkårene for å ilegge foretaksstraff, jf. strl. § 27 første ledd.....	163
12.2.1 Overtredelse av et straffebud	163
12.2.2 Skyld og tilregnelighet kreves ikke.....	164
12.2.3 Lovbruddet må være begått av noen som handlet «på vegne av» foretaket.....	165
12.3 Momenter ved avgjørelsen av om foretaksstraff skal ilegges, jf. strl. § 28	166
KAPITTEL 13 STRAFFANSVARETS BORTFALL VED FORELDELSE	167
13.1 Innledning	167
13.2 Foreldelsesfristens lengde.....	168
13.3 Foreldelsesfristens starttidspunkt.....	169
13.4 Avbrytelse av foreldelsen.....	171

13.5 Straffansvar som ikke foreldes 172
 13.6 Særlig om foreldelse av inndragningsansvar og av ilagt straffansvar 173

DEL III STRAFFERETTENS REAKSJONSLÆRE 175

KAPITTEL 14 OVERSIKT OVER DE STRAFFERETTSLIGE

REAKSJONENE..... 177
 14.1 Innledning 177
 14.2 Straff..... 178
 14.3 Andre strafferettslige reaksjoner 178

KAPITTEL 15 STRAFFARTENE 180

15.1 Fengselsstraff..... 180
 15.1.1 Hjemmelen for bruk av fengselsstraff..... 180
 15.1.2 Minstestraft og lengstestraft..... 180
 15.1.3 Utmåling i dager, måneder og år 181
 15.1.4 Kombinasjon av fengsel og andre straffarter 181
 15.1.5 Begrenset adgang til bruk av fengsel når gjerningspersonen er under 18 år..... 182
 15.1.6 Betinget fengsel – fullbyrdingsutsettelse 183
 15.2 Forvaring..... 185
 15.2.1 Generelt 185
 15.2.2 Vilkårene for forvaring 185
 15.2.3 Minstetid og lengstetid 186
 15.2.4 Prøveløslatelse..... 186
 15.3 Samfunnsstraff..... 187
 15.3.1 Innledning..... 187
 15.3.2 Vilkårene for å idømme samfunnsstraff 187
 15.3.3 Samfunnsstraffens innhold 189
 15.3.4 Brudd på vilkår for samfunnsstraff 189
 15.4 Ungdomsstraff, ungdomsoppfølging og oppfølging i konfliktråd..... 190
 15.4.1 Generelt om ungdomsstraff, ungdomsoppfølging og oppfølging i konfliktråd..... 190
 15.4.2 Nærmere om ungdomsstraff og ungdomsoppfølging..... 191
 15.4.2.1 Vilkår for å idømme ungdomsstraff..... 191
 15.4.2.2 Gjennomføringstid og subsidiær fengselsstraff ved ungdomsstraff..... 192
 15.4.2.3 Vilkår for å ilegge eller idømme ungdomsoppfølging . 192
 15.4.2.4 Innholdet i ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.... 193
 15.4.2.5 Vilårsbrudd ved ungdomsstraff og ungdomsoppfølging 193
 15.4.3 Kort om oppfølging i konfliktråd 194

15.5 Bot	194
15.5.1 Generelt	194
15.5.2 Utmåling av bøtStraff	195
15.5.3 Betinget bot for lovbytere under 18 år	197
15.5.4 Subsidiær fengselsstraff	197
15.6 Rettighetstap	198
15.6.1 Innledning	198
15.6.2 Tap av retten til stilling mv.	199
15.6.3 Kontaktforbud	199
15.6.4 Rettighetstapets varighet	200
KAPITTEL 16 STRAFFUTMÅLING	201
16.1 Generelt om straffutmåling	201
16.1.1 De rettslige rammer for straffutmålingen	201
16.1.2 Skjerpene og formildende omstendigheter innenfor lovens rammer	202
16.1.3 Gjelder det et skyldkrav for å legge vekt på skjerpene omstendigheter?	202
16.1.4 Fravigelse av lovens strafferammer	203
16.1.5 Etterforskning vedrørende skjerpene og formildende omstendigheter	203
16.2 Skjerpene omstendigheter innenfor lovens strafferammer, jf. § 77	204
16.3 Formildende omstendigheter innenfor lovens strafferammer, jf. § 78 ..	207
16.4 Fastsetting av fengselsstraff ut over lengstestrafen, jf. § 79	211
16.4.1 Generelt	211
16.4.2 Forhøyelse på grunn av konkurrens	211
16.4.3 Forhøyelse på grunn av gjentakelse	212
16.4.4 Forhøyelse på grunn av at lovbruddet er begått som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe	212
16.5 Fastsetting av straff under minstestrafen eller til en mildere straffart, jf. § 80, og straffritak, jf. § 81	215
16.6 Fradrag i straffen for utholdt frihetsberøvelse – «varetektsfradrag»	216
KAPITTEL 17 STRAFFERETTSLIGE REAKSJONER SOM IKKE ER STRAFF	218
17.1 Innledning	218
17.2 Overføring til tvungent psykisk helsevern	218
17.2.1 Generelt	218
17.2.2 Vilårene for tvungent psykisk helsevern	219
17.2.3 Overføring til anstalt under kriminalomsorgen	220
17.3 Overføring til tvungen omsorg	221
17.4 Opphør av tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg	222

17.5 Inndragning.....	222
17.5.1 Generelt	222
17.5.2 Inndragning av utbytte	223
17.5.3 Utvidet inndragning	225
17.5.4 Inndragning av produktet av, gjenstanden for og redskapet til en straffbar handling	227
17.5.5 Forebyggende inndragning	230
17.5.6 Hvem inndragning kan skje overfor	231
17.5.7 Særlig om adgangen til forenklet inndragningsprosedyre etter straffeprosessloven § 214 a	232

DEL IV AVSLUTNING – NOEN SÆRSKILTE EMNER 235

**KAPITTEL 18 GJENNOMFØRING AV FENGSELSSTRAFF OG
FORVARINGSSTRAFF – NOEN HOVEDPUNKTER.....** 237

18.1 Innledning – generelt om gjennomføring av straff	237
18.2 Innkalling til gjennomføring av fengselsstraff og forvaringsstraff.....	238
18.3 Formene for gjennomføring av fengselsstraff.....	239
18.4 Fengselsstraffens innhold.....	241
18.5 Løslatelse fra gjennomføring av fengselsstraff	242
18.6 Gjennomføring av forvaringsstraff.....	243

KAPITTEL 19 REAKSJONSREGISTER OG POLITIATTEST 245

19.1 Innledning	245
19.2 Reaksjonsregisteret.....	245
19.3 Politiattest	247
19.3.1 Når politiattest kan utstedes	247
19.3.2 Hva en politiattest skal inneholde	249

LITTERATUR..... 252

LOVREGISTER 255

DOMSREGISTER 261

STIKKORD..... 264

